

najvišjega organa slovenske oblasti me je obdolžil, da sem sestavil Poldetu Bibiču govor za proslavo ob Prešernovem dnevu (zdel se mu je kritičen in oster) – tudi v prejšnjem »režimu« so me obdolžili tega greha – ob znamenitem Bibičevem govoru na osrednji Prešernovi proslavi – oblast se menja, njen način mišljenja in žaljivosti pa ne (kot da Bibič z nekaj pohvalno sprejetimi knjigami ni zelo dobro »pismen« in kot da si jaz ne upam sam povedati, kar mislim); ko so bili koroški pevci v Ljubljani, je visok predsednik zamudil na njihov sprejem; ko je z zamudo le prišel, pa so mu ploskali, eden od ministrov je opazil, da nisem pomagal, in je čez ves prostor denunciantoško zavpil: A ti pa ne boš ploskal?! Ne, res, stvari se bistveno ne menjajo, menjajo se samo časi; nekatere stvari so večne, med njimi slepota in zagovednost – ter seveda siromakova krizantema v gumbnici slovenskega umetnika in naše kulture.

Slovenska književnost in slovenska država (list iz dnevnika)

Janko
Kos

Premišljam, kakšne posledice bo imel nastanek lastne slovenske države za slovensko literaturo, in sem negotov. Ali se bo dejstvo, da je zdaj prvič v zgodovini večina slovenskih dežel povezana v državno organizacijo s svojim lastnim centrom, tako da bo od drugih držav oddeljena s praviimi državnimi mejami, kaj poznalo na notranji podobi književnosti, ki je že nekaj stoletij obstajala v dru-

gačnih sociopolitičnih okvirih? Od tod si je verjetno pridobila vrsto značilnih potez, kot je na primer prevlada lirike nad pripovedništvom in dramatikom, poseben tip romana in romanesknega junaka, velik pomen nacionalnih, demokratično plebejskih, moralističnih tém, in še marsikaj. Lastna država utegne vplivati na t. i. slovenski »narodni značaj«, na profile socialnih slojev, na samozavest različnih elit in na razmerja med njimi – in tudi literati so po svoje ena teh elit. Se bo njihov duhovni pomen s tem povečal ali zmanjšal? In kako se bo to poznalo v vsebini in oblikah njihove »produkcije«?

Na ta vprašanja ne vem odgovora. Pa ne samo zato, ker takšnih učinkov še ne poznamo in jih bo pokazala šele prihodnost. Pač pa iz preprostega razloga, ker se značaj kake literature ne določa samo z obstojem te ali one države oziroma njenih političnih, socialnih, moralnih okvirov, ampak ga oblikuje najslojnejši duhovnozgodovinski proces, ki se ne omejuje na posamezne države, ampak zajema Evropo v celoti oziroma v našem času že ves svet. Ta proces pa navsezadnje odloča tudi o usodi, obliki in moči držav. V zadnjih desetletjih je tak proces predvsem prehod v t. i. postmoderno dobo z njenimi tehnološkimi, organizacijskimi in kulturnimi novostmi. In čeprav bo nova slovenska država gotovo vplivala tudi na naravo slovenske literature, ki bo nastajala v njenih okvirih, bosta vendarle obe – slovenska književnost in slovenska država – vsaka zase in na svoj poseben način odvisni predvsem od usodnih vplivov globalnega procesa; in

zato neposredni učinki slovenske državnosti na notranjo strukturo slovenskega literarnega prostora ne bodo odločilni.

Bolj otipljivo se dá govoriti o pomenu slovenske državne samostojnosti za zunanji obstoj naše književnosti, za tisto, čemur se reče njena recepcija, v jeziku literarne sociologije pa kar »distribucija« in »konsumacija« književnih del. Se bodo odmev, sprejem, uspeh slovenske književne »produkcije« s slovensko državno suverenostjo zmanjšali ali povečali? Kar zadeva sam slovenski literarni prostor, vemo, da se je zaradi znanih civilizacijskih učinkov bralnost v njem skoz zadnja desetletja v glavnem zmanjševala; o tem govorijo znane literarnosociološke raziskave. Nobenega razloga ni, da bi se v samostojni slovenski državi bralni osip ustavil ali celo obrnil na bolje. Nasprotno, slovenske energije se bodo v samostojni državi uspešneje razmahnile v politiki, gospodarskem podjetništvu, tehničnih opravkih, morda tudi v socialni, prosvetni in ne nazadnje cerkveno-verski dejavnosti. S tega stališča bo dobro že to, da bo literatura na Slovenskem ohranila svoj doslejšnji bralni odmev; upati na kaj več bi bilo iz dosedanjih izkušenj varljivo.

Toda tu je še druga plat vprašanja. Slovenska književnost si je v zadnjih sto letih iskala bolj ali manj uspešno svoje »tržišče« tudi zunaj slovenskih narodnih meja. Podprta z idejo slovanstva in zmeraj bolj samo jugoslovanstva si je po 1900 in zlasti v obeh Jugoslavijah – med obema vojnama in nato po drugi vojni – našla dovolj odmeven prevajalski, izdajateljski in bralski prostor, segajoč od Hrvaške in Srbije do Črne gore in Makedonije. To je bilo poglavitno zunanje »tržišče« slovenske književnosti, s skromnejšimi podaljški v druge slovanske države, zlasti na Češko, in z zelo omejenimi, sporadičnimi prodori v zahodnoevropski svet.

Težko je seveda presoditi, koliko je bil slovenski literarni odmev v jugoslovanskem državnem prostoru zares naraven, spontan, organski, koliko pa umeten, kulturnopolitičen, državno zaželen in unifikacijsko načrtovan. Del tega literarnega prostora bo po normalizaciji državnega stanja na teh področjih verjetno ohranjen ali vsaj obnovljen, zlasti s sosedno Hrvaško, seveda v primerno recipročni obliki. Manj verjetno je, da bi se še kdaj vrnil časi, ko so v Zagrebu, Beogradu, Sarajevu ali na Cetinju redno prevajali slovenska književna besedila, jih reklamirali in nagrajevali, njihove avtorje pa vabili na gostoljubna literarna srečanja. V novih državnih, nacionalnih, kulturnih konstelacijah, ki bodo zajele ta področja, slovenska književnost morda ne bo več tako zelo zaželen gost. Sicer nam pa o tem po svoje govori kot zrcalna slika vtis o najnovejšem položaju jugoslovanskih literatur na Slovenskem, na primer v šolskem književnem pouku, saj se morajo slovenski šolniki že zdaj ubadati z vprašanjem, kaj, koliko in kako ostaja za bivše jugoslovanske književnosti prostora v slovenskih šolskih programih. In šolstvo je že od starih aleksandrinskih časov najboljši indic za dejansko recepcijo in veljavo kake književnosti znotraj državnih, družbenih, kulturnih struktur.

Ostane vprašanje, ali lahko slovenska književnost v epohi samostojne slovenske države nadomesti izpad svojih jugoslovanskih »trgov« – nalašč uporabljam groteskni besednjak naših gospodarskih podjetnežev – s »prodorom« v Evropo ali v svetovni literarni prostor. Tu sta na razpolago dve poti. Najprej državno reprezentančna, ki bi »izvoz« slovenskih književnih del v Evropo in po svetu subvencionirala, financirala in vsestransko pospeševala iz prepričanja, da je slovenska književnost najboljši reprezentant slo-

venske države, tako kot so nekatere države pospeševale in še pospešujejo športnike, da bi si prek njih dobile v svetu ime, ugled in ceno. Težava je v tem, ali bi slovenski politiki sprejeli prepričanost o reprezentativni vrednosti slovenske literature za svojo in temu primerno zanjo našli denar. In pa seveda, ali bi doseženi rezultati ta vložek opravičili. Kulturni analitiki, sociologi in programerji bi verjetno s tem v zvezi našli priložnost za ugovore, kritično skepsu, morda pa tudi za nasvete.

Druga pot za prodor slovenske literature iz samostojne slovenske države v svet je seveda tista, ki je dandanes najbolj normalna za vključitev določene dejavnosti v svetovni prostor, trg in obtok. To pa je v tem primeru seveda konkurenčnost slovenske književnosti, njena ponudbena zanimivost in bralna privlačnost. Toda na prvi pogled je videti, da na tej ravni ne gre več za uspešno recepcijo kar cele nacionalne literature, ampak le njenih individualnih avtorjev in del. Takšna recepcija se dá vsaj deloma načrtovati, pospeševati in celo financirati, vendar so njeni rezultati nepredvidljivi zaradi velike zapletenosti mednarodnega literarnega obrata, knjigotrških sistemov in skrivnih mehanizmov, ki sproti uravnavajo literarno ponudbo in potrošnjo na teh velikih bralnih prostranstvih. Da o prodoru kakega pisatelja ne odloča njegova bralna vrednost, nas učijo domače izkušnje s Prešernom, Cankarjem ali Kocbekom. Mogoče nas bo najnovejša izkušnja z Bartolom naučila česa boljšega. Dotlej pa je tudi o tej stvari najprimernejši previden dvom. In pa spoznanje, da se bo morala slovenska književnost tudi poslej zanašati predvsem na svoje slovenske bralce – tako kot bo morala pač tudi slovenska država opirati svoj obstoj predvsem na svoje lastne državljane.

Včeraj in danes – danes in včeraj

Lojze
Kovačič

● Med vojno sem visel pred TV šipo ali se z balkona 6. nadstropja stolpnice (te vertikalne vasi, v kateri stanujem) razgledoval po nebu. Ljubljana je skrajšala obzorje in se z vlačilci, priklopniki, avtobusi čez cesto skrčila na nekakšne otročje ograde. Pot od enega do drugega konca mesta je bila podobna prebujanju. (Na lepem si doumel, zakaj je pred 193 leti Valentin Vodnik prosil posvetne oblasti za službeno premestitev iz tedajne Šiške v Ljubljano.) V vojni se vsakdo prelevi iz posameznika v dogodek, ki, zadevajoč ob druge, večje in manjše dogodke, ne pozna več sebe, še manj pa sluti, kje, kdaj in kako bo končal. Predvsem tako so občutili tudi mladi iz moje literarne delavnice, ki so že dolgo in nepretrgoma brez služb ali študijskih mest, tako rekoč brez prihodnosti, iztirjeni in še zmeraj, kot mi je rekel eden, bolj »otroci oziroma podložniki kot državljani«. V njihovih poletnih dnevnikih, za katere sem jih prosil maja meseca, da jih napišejo do jeseni '91, ko se spet snidemo, desetdnevna vojna ni bila omenjena niti z besedo. Datume od 25. junija naprej so preprosto preskočili in nadaljevali z zapiski spet šele od srede julija ali z začetka avgusta. Vse žurke, predstave avantgardnih gledališč, kramljanja okrog tega, potepi po deželi in tujih mestih, vročina in doživljanja na pregretyh železnicah so bili opisani, o vojni pa ni bilo besedice ... *nji-*